

*Doctoral Research
Докторантски изследвания*

РАВНИЩЕ НА ФОРМИРАНОСТ НА СОЦИОЛИНГВИСТИЧНИ И СОЦИОКУЛТУРНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ В НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ СПОРЕД РОДИТЕЛИТЕ

Ирена Райкова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В настоящата статия се анализират данните, получени от анкетно проучване, имащо за цел да установи равнището на формираност на социолингвистични и социокултурни компетентности на учениците в началния етап на основната образователна степен според родителите. Обобщените резултати дават информация за читателските интереси на учениците в I – IV клас и за условията, които родителите създават, за да стимулират интереса на децата към четенето. Представени са най-често реализираните форми на сътрудничество между родители, ученици и учители във връзка с формирането и развитието на изследваните компетентности, както и предпочитаните от учителите методи, форми и средства на работа, които използват в педагогическата си практика. Предложени са възможни решения за повишаване равнището на формираност на социолингвистичната и социокултурната компетентност на учениците в I – IV клас, включващи работа по групи и в екипи, и възможност на родителите да участват в живота на класа.

Ключови думи: изследвания; анализи; социолингвистична компетентност; социокултурна компетентност; родители; ученици

За установяване равнището на формираност на социолингвистичните и социокултурните компетентности на учениците от I – IV клас през февруари – март 2020 г. е проведено онлайн изследване чрез анкета „Равнище на формираност на социолингвистични и социокултурни компетентности в началния етап на основната образователна степен“ под научното ръководство на проф. д.п.н. Н. Иванова – преподавател във Факултет по педагогика, СУ „Св. Климент Охридски“.

Анкетата е разпространена сред родители в няколко училища на територията на страната: 137. СУ „Ангел Кънчев“ – София; СУ „Черноризец Хра-

бър“ – Пловдив; НУ „Христо Ботев – Плевен; ОУ „Св.св. Кирил и Методий“ – Димитровград; СУ „Св. св. Кирил и Методий“ – с. Криводол, обл. Враца.

Анкетната карта съдържа уводна част, представяща целта на изследването, и 13 въпроса. Към всеки въпрос има указания за попълване на отговорите. Една част от въпросите в анкетата са многовариантни затворени въпроси и дават възможност за избор на няколко отговора от предложени възможни отговори. Тези въпроси имат и опция за добавяне на лично мнение, в случай че мнението на респондента не съвпада с изброените отговори. Друга част от въпросите измерват степента на формираност на дадена компетентност по зададена скала: пет- или шестстепенна („Скала на Ликерт“).

С въпроси 1 – 9 включително се изследва мнението на родителите относно степента на формираност на социокултурни и социолингвистични компетентности. Въпроси 10 – 13 дават статистическа информация за респондентите: пол, възраст, населено място по местоживееене, в кой клас е тяхното дете.

Анкетата е проведена на случаен принцип. Попълнена е от 129 родители, от които 97 (78,2%) са жени, а 32 (24,8%) – мъже.

Възраст на респондентите: от 25 до 30 години – 43 (33,3%); от 31 до 40 години – 58 (45%); от 41 до 50 години – 27 (20,9%); над 60 години – 1 (0,8%).

Тип на населеното място, в което живеят: 49 (38%) са отговорили, че живеят в столицата; 50 (38,8%) – в голям град; 15 (11,6%) – в малък град, и 15 (11,6%) – в село.

40 (31%) от респондентите са родители на ученици от I клас, 30 (20,3%) – от II клас, 48 (37,2%) – от III клас, 11 (8,5%) – от IV клас.

На основата на обработените статистически данни от проведената анкета може да се направят следните заключения.

Равнище на формираност на отделните компоненти на комуникативна компетентност у учениците, според родителите

Езикова компетентност: 50 (38,7%) родители оценяват равнището на формираност на езиковата компетентност на тяхното дете като високо, а 11 (8,5%) – като много високо. Близки са стойностите, отчетени в диаграмата, които показват колко родители мислят, че детето им има ниско (24/18,6%) или много ниско ниво (21/16,3%) на формираност на езикова компетентност. 23 (17,8%) респонденти са отбелязали, че не могат да преценят.

Дискурсна компетентност: голям е броят на респондентите, които са посочили, че не могат да преценят 38 (29,4%). Възможна причина за това е, че не разбират същността на понятието „дискурсна компетентност“ и не знаят какво оценяват. 36 (28%) респонденти са посочили високо ниво на формираност на дискурсна компетентност, 26 (20,1%) – ниско, и 20 (15,5%) – много ниско. Само 9 (7%) респонденти мислят, че детето има много високо ниво на формираност на дискурсна компетентност.

Стратегийна компетентност: 36 (28%) родители са посочили високо ниво на формираност на стратегийната компетентност и само 11 (8,5%) – много високо. Близък е броят на родителите, които мислят, че детето им има ниско (26/20,1%) или много ниско ниво на формираност на изследваната компетентност 20 (15,5%). Голяма част от родителите (36/28%) отговарят, че не могат да преценят.

Социолингвистична компетентност: 34 (26,3%) родители са посочили високо ниво на формираност на социолингвистичната компетентност, а много високо – едва 10 (17,7%). 34 (26,3%) респонденти са на мнение, че тяхното дете има ниска социолингвистична компетентност, а 16 (12,4%) – много ниска. Броят на родителите, които не могат да преценят, е висок – 35 (27,3%).

Социокултурна компетентност: прави впечатление високият брой респонденти (53/41,1%), които са посочили ниско ниво на формираност на социокултурната компетентност. Вероятни причини за това може да са: липса на достатъчно дейности, организирани от училището/класа/родителите, свързани със запознаване на учениците с културата, празниците, обичаите и бита на различни народи и етноси; с посещение на театър, опера, кино и др. културни събития и др. Високо ниво на формираност на социокултурна компетентност са посочили 28 (21,7%) респонденти и само 5 (3,9%) от тях – много високо. 19 (14,7%) респонденти са отбелязали много ниско, а 24 (18,6%) – не могат да преценят.

Социална компетентност: най-голям брой от анкетираните (55/42,6%) са посочили високо ниво на социалната компетентност, а 16 (12,4%) от тях – много високо. 30 (23,2%) респонденти оценяват социалната компетентност на своето дете като ниска и само 9 (7%) – като много ниска. 19 (14,7%) не могат да преценят.

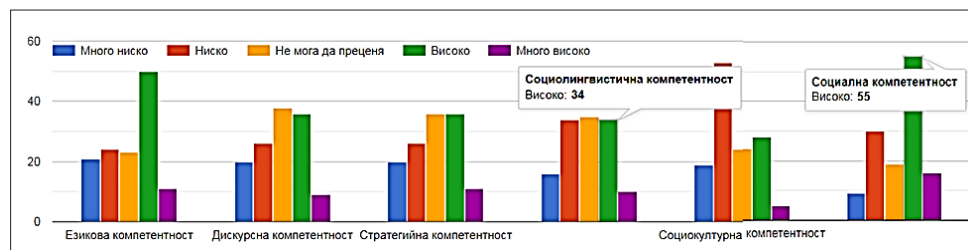
Забелязва се, че респондентите са оценили *високо нивото* на формираност на езиковата (50/38,7%) и социалната компетентности (55/42,6%). Близък е броят на респондентите, посочили високо ниво за дискурсна (36/28%), стратегийната (36/28%) и социолингвистичната (34/26,3%) компетентност. На последно място в скалата се нарежда социокултурната компетентност (28/ 21,7%).

Сравнени една спрямо друга, *ниско* ниво на формираност са получили следните компетентности: социокултурна – (53/41,1%), социолингвистична – 34 (26,3%), социална – 30 (23,2%), стратегийна и дискурсна – (26/20,1%), и езикова – (21/16,3%)

От друга страна, голям е броят на респондентите, които са заявили, че *не могат да оценят* нивото на формираност на комуникативна компетентност на учениците: 38 (29,4%) – за дискурсна компетентност, 36 (28%) – за стратегийната, 35 (27,3%) – за социолингвистичната, 24 (18,6%) – за социокултурната, 23 (17,8%) – за езиковата, и 19 (14,7%) – за социалната.

Възможно е причината за тези данни да е, че от I – III клас учениците не получават количествени оценки и родителите имат по-слаба ориентация за успеваемостта на своите деца по отделните учебни дисциплини. Имайки предвид, че в учебния предмет български език и литература са включени две предметни области, които имат за цел в единство да формират всички компоненти на комуникативната компетентност, изграждането на ясна представа у родителите за нивото на формираност на всяка отделна компонента е трудно постижимо. Това би могло да стане само в случай че учителят информира системно и подробно родителите за постиженията и пропуските на техните деца и изисква постоянна връзка учител – ученик – родител. Изграждането на такава здрава връзка, основана на доверие, и обединяване на усилията в посока преодоляване на пропуски и неясноти в усвояването на учебното съдържание от учениците е особено важна в началния етап на основната образователна степен.

Прави впечатление, че много малко респонденти са оценили с показател „много високо“ нивото на формираност на изследваните компетентности: 5 (3,9%) – социокултурна, 9 (7%) – дискурсна, 10 (17,7%) – социолингвистична, 11 (8,5%) – стратегийна, и езикова и 16 (12,4%) – езикова.

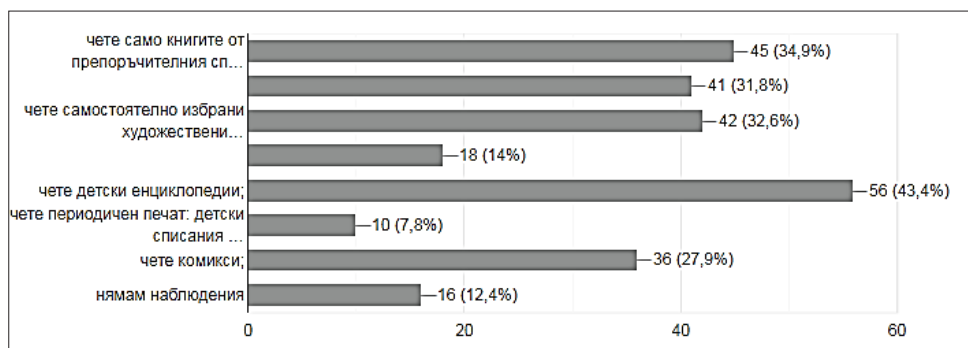
Фигура 1

Какво четат учениците според наблюденията на техните родители?

45 (34,9%) респонденти са посочили, че детето им чете само книги от препоръчителния списък, а 41 (31,8%) – че чете и допълнителна литература, препоръчана от учителя. Голям е броят на респондентите 42 (32,6%), които са заявили, че детето им чете и самостоятелно избрани художествени произведения. 18 (14%) са посочили, че детето им използва интернет, за да търси информация по зададена от учителя тема. Сред най-предпочитаната от децата литература са: детските енциклопедии (56/43,4%) и комиксите (36/27,9%). Най-малък е интересът към периодичния печат. 16 (12,4%) от родителите са посочили, че нямат представа какво чете детето им.

Една от основните задачи на литературното образование в началния етап на основната образователна степен е формирането на умения за четене с раз-

биране на художествен и научнопопулярен текст. Повишеният интерес на учениците от I – IV клас към детски енциклопедии може да допринесе за постигането на тази цел. Характерна особеност на децата от тази възрастова група е естественният стремеж да опознават заобикалящия ги свят. Посредством научнопопулярния текст те обогатяват по не принуден начин своя речников запас и знания за живата и неживата природа, запознават се с историческото ни минало, с националното и световното културното наследство. Четенето на научнопопулярен текст повишава не само езиковите компетентности на ученика, но и компетентности от други образователни направления: „Човекът и природата“, „Човекът и обществото“, „Изобразително изкуство“ и др. От друга страна, предпочитанията на децата към комикси потвърждава интереса на учениците към текстове с повествователен характер, с изразена динамика в развитието на действието. Тази специфика на читателското възприемане се обуславя от особеностите на психофизиологичното развитие на учениците в I – IV клас. Богатото илюстриране на комиксите също допринася за по-яркото и по-колоритно възприемане на образите на героите: портретна характеристика, разбиране на взаимоотношенията между тях, мотивите им да извършат дадена постъпка, осмисляне на мислите и преживяванията им. Хиперболизацията на качествата на някои съвременни супергерои от комиксите, като Батман, Спайдърмен, Хълк, Капитан Америка, Жената котка и др., магическите им атрибути и неестествени сили, наречени „суперсили“ (свръхчовешка скорост, способност за телепортация, мутация и др), също повишават интереса на учениците към този жанр.

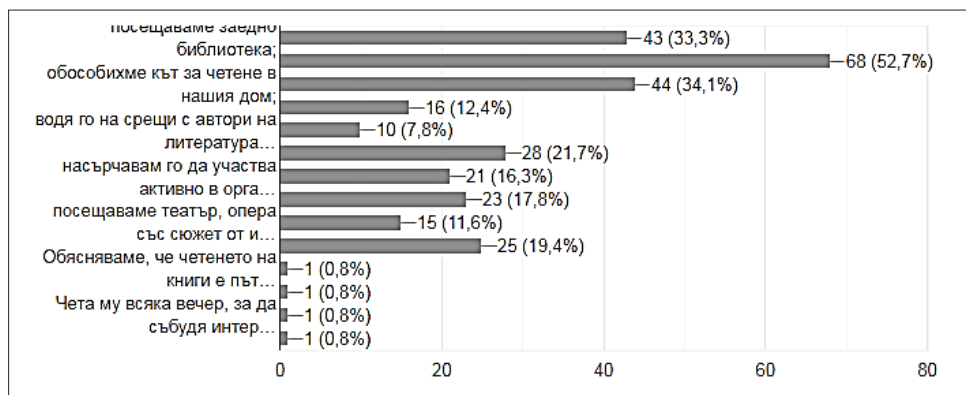
Фигура 2

Как родителите насърчават децата си да четат?

Най-голям е броят на респондентите (68/52,7%), които посочват, че за да насърчат детето си да чете, са направили библиотека в детската му стая. Сред предпочитаните методи за повишаване на читателската активност родите-

лите посочват посещение на библиотека (43/33,3%) и обособяване на кът за четене в техния дом (44/34,1%). Близък е броят на респондентите, които са отбелязали, че поощряват участието на детето в инициативи, организирани от училището, а именно: маратон за четенето (28/21,7%) и тематични вечери (21/16,3%). 23 (17,8%) са посочили, че посещават заедно с детето родното място на изучаван автор – къща музей, паметник и др., а 15 (11,6%) – театър, опера със сюжет от изучавано литературно произведение. 25 (19,4%) насърчават детето да създава книжки с преписи на приказки, стихотворения, басни, пословици, др. В графа „друго“ 4 респонденти са добавили: „Обясняваме му, че четенето на книги е пътят към добрата речева и обща култура“ (1/0,8%); „Чета книги на детето всяка вечер, за да събудя интереса му към книгите“ (1/0,8%); „Повтарям, че без да чете, не може да обогати езиковата си култура“ (1/0,8%); „Не желае да чете, казва, че е скучно, въпреки че сам си избира какво да чете; чета му книги, които не го привличат“.

От анализираните данни може да се направи извод, че родителите проявяват загриженост и отговорност към формирането на читателска култура у техните деца и създават условия за превръщане на детето в активен читател. Обнадеждаващ е фактът, че родителите осъзнават значимостта на книгите, от една страна, като средство за формиране на мирогледа на техните деца, а от друга – като средство за повишаване на комуникативната им компетентност.

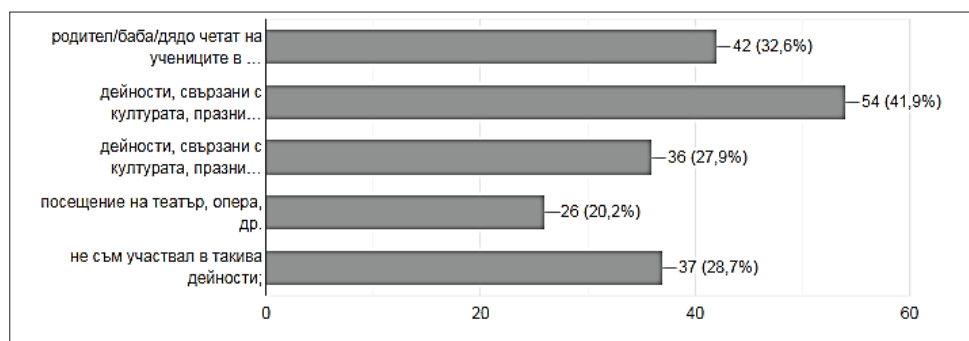
Фигура 3

Участие в съвместно организирани с учителите дейности във връзка с формирането на социолингвистични и социокултурни компетентности у учениците

54 (41,9%) респонденти посочват, че са участвали в дейности, свързани с културата, празниците, обичаите и бита на българския народ: тържество,

рецитал, подготовка на продукти за коледен/великденски базар, викторина и др. 42 (32,6%) – родител/баба/дядо четат на учениците в клас.

Друг вид дейности, в които родителите често участват, са свързани с културата, празниците, обичаите и бита на различни народи и етноси. 26 (20,2%) посочват, че са организирали заедно с учителите посещение на театър, опера и др. Прави впечатление, че е висок броят на родителите (37/28,7%), които заявяват, че не са участвали в такива дейности. Възниква естествено въпросът защо не са участвали: защото учителите не са организирали такива дейности или поради някаква друга причина (невъзможност на респондента да присъства на такива събития, поради служебен/личен ангажимент, нежелание на респондента да се включи като участник в организирани от учителя дейности и др.) Имайки предвид, че съвременното образование насърчава активното участие на родителите в живота на класа и тясното сътрудничество учител – ученик – родител, препоръчително е учителите да организират повече съвместни дейности, за да опознаят родителите и за да създадат включваща образователна среда, предразполагаща към доверие и приемане на различията, среда, която да насърчава изявата на личността.

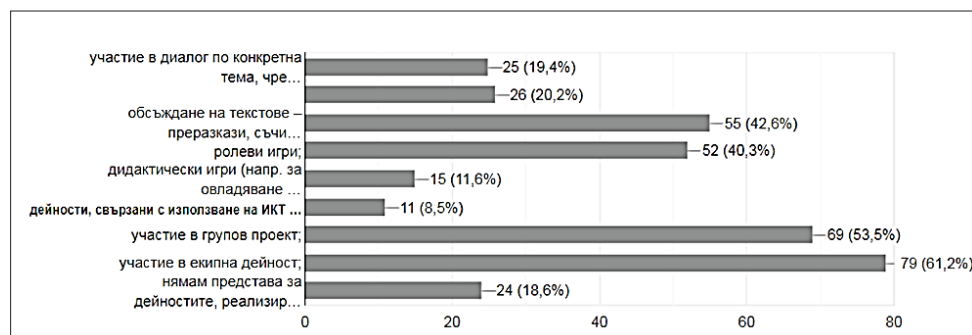
Фигура 4

В кои от изброените дейности за формиране и развитие на социолингвистични компетентности участва най-често Вашето дете?

Според родителите детето им най-често участва в екипни дейности (79/61,2%) и групов проект (69/53,5%). Приблизително равен брой респонденти са отговорили, че в клас детето им се включва в обсъждане на текстове – преразкази, съчинения (55/42,6%) и в ролеви игри (52/40,3%). 26 (20,2%) посочват „участие в общуване с различни комуникативни роли“, а 25 (19,4%) – участие в диалог по конкретна тема чрез изказване и защитаване на мнение. 15 (11,6%) респонденти заявяват, че детето им участва в общуване с различни комуникативни роли и само 11 (8,5%) – в дейности,

свързани с използване на ИКТ (използване на електронни източници на информация – речници, писане на поздравителна картичка, имейл и др.). 24 (18,6%) родители казват, че нямат представа за дейностите, реализирани в класната стая и в училището.

Анализът на данните показва, че по-голяма част от анкетираните родители (105/81,4%) се интересуват от живота на детето в училище и разговарят вкъщи за дейностите, които се реализират в часовете по български език и литература. Повече от половината от тях посочват, че децата им участват в групови и екипни форми на работа, което показва стремежа на учителите да създават интерактивна учебна среда, когато работят за формиране на социолингвистичните компетентности на учениците.

Фигура 5

Ниво на формираност на социолингвистичните компетентности на учениците според техните родители

Твърденията са оценени от респондентите по петстепенна скала (изцяло несъгласен, по-скоро несъгласен, не мога да преценя, по-скоро съгласен, изцяло съгласен) и представят очакваните резултати на ниво учебна програма от I – IV клас¹⁾.

Очаквани резултати от обучението в края на I клас според учебната програма:

Умение на учениците да използват речевия етикет при поздравления и обръщения в устно общуване: изцяло съгласни – 58 (45%), по-скоро съгласни – 60 (46,5%), по-скоро несъгласни – 6 (4,6%), изцяло несъгласни – 2 (1,5%), и не могат да преценят – 3 (2,3%).

Умение на учениците да прилагат правилата за речева учтивост (поздрав, благодарност, молба, съгласие, несъгласие): изцяло съгласни – 57 (44,2%), по-скоро съгласни – 64 (49,6%), по-скоро несъгласни – 5 (3,9%), изцяло несъгласни – 2 (1,5%), и не могат да преценят – 1 (0,8%).

Умение на учениците уместно да употребяват езикови и неезикови средства (жест, мимика, поза на тялото) според комуникативната ситуация: изцяло съгласни – 51 (39,5%), по-скоро съгласни – 63 (48,8%), по-скоро несъгласни – 4 (3,1%), изцяло несъгласни – 2 (1,5%), и не могат да преценят – 9 (7%).

Умение на учениците да се включват уместно в диалог по конкретна тема: изцяло съгласни – 39 (30,2%), по-скоро съгласни – 59 (45,7%), по-скоро несъгласни – 14 (10,8%), изцяло несъгласни – 2 (1,5%), и не могат да преценят – 15 (11,6%).

Забелязва се, че много голяма част от респондентите са посочили високо или много високо ниво на формираност на горепосочените умения. Това не е изненадващо, защото това са очакваните резултати на ниво компетентности в края на първи клас. Очаква се родителите на ученици от II, III и IV клас да оценят като високи или много високи компетентности, които са очакван резултат от обучението в първи клас. По-слабо формирано според родителите е умението на децата им да се включват уместно в диалог по конкретна тема. Това показва, че е препоръчително учителите да включат в уроците си повече комуникативноречевы задачи с възможност учениците да общуват, да изказват и да защитават свое мнение. Резултатната комуникация предполага както формиране на комуникативноречевите компетентности у учениците, така и на техните социални умения: активно слушане, емпатия, разбиране на чужда гледна точка и др. Ученици със слаби социални умения срещат затруднения в общуването с връстници, родители и учители. Уместно е в такива случаи учителят да включи в уроците по български език и литература повече упражнения за усъвършенстване на социалната и социокултурната компетентност, които са част от комуникативната компетентност на учениците. Предвид интереса на децата към комиксите, могат да се поставят задачи за създаване на книжки с комикси, за допълване на диалог между героите, за съставяне на различни по цел на изказване изречения в зависимост от преживяванията на отделните герои.

Очаквани резултати от обучението в края на II клас според учебната програма:

Умение на учениците да се ориентират в комуникативноречевата ситуация (Кой говори? На кого? За какво? Защо? Кога? Как? Къде?): изцяло съгласни – 28 (21,7%), по-скоро съгласни – 61 (47,3%), по-скоро несъгласни – 26 (20,1%), изцяло несъгласни – 8 (6,2%), и не могат да преценят – 12 (9,3%).

Умение на учениците да разграничават пряко от непряко общуване: изцяло съгласни – 16 (12,4%), по-скоро съгласни – 53 (41,1%), по-скоро несъгласни – 28 (21,7%), изцяло несъгласни – 7 (5,4%), и не могат да преценят – 25 (19,4%).

Умение на учениците да дават примери за общуване чрез различни средства, включително електронни: изцяло съгласни – 16 (12,4%), по-скоро съгласни – 31 (24%), по-скоро несъгласни – 40 (31%), изцяло несъгласни – 15 (11,6%), и не могат да преценят – 27 (20,9%).

Анализът на данните показва, че според родителите степента на формираност на посочените умения у учениците е средна. По-слабо формирано според тях е умението на децата да дават примери за общуване чрез различни средства, включително електронни.

Очаквани резултати от обучението в края на III клас според учебната програма:

Умение на учениците да употребяват видове изречения в съответствие с комуникативната ситуация: изцяло съгласни – 14 (10,8%), по-скоро съгласни – 36 (27,97%), по-скоро несъгласни – 46 (35,6%), изцяло несъгласни – 12 (9,3%), и не могат да преценят – 21 (16,3%).

Умение на учениците да употребяват правилно частите на речта: изцяло съгласни – 15 (11, %), по-скоро съгласни – 32 (24,8%), по-скоро несъгласни – 45 (34,9%), изцяло несъгласни – 18 (14%), и не могат да преценят – 19 (14,7%).

Може да се направи извод, че приблизително половината от респондентите са на мнение, че тези социолингвистични компетентности са формирани в ниска степен.

Очаквани резултати от обучението в края на IV клас според учебната програма:

Умение на учениците да употребяват уместно в речта си сложни думи, синоними и антоними: изцяло съгласни – 13 (10,1%), по-скоро съгласни – 22 (17%), по-скоро несъгласни – 45 (34,9%), изцяло несъгласни – 28 (21,7%), и не могат да преценят – 21 (16,3%).

Умение на учениците да използват различни словоредни варианти на изреченията в зависимост от целта на изказването: изцяло съгласни – 10 (7,7%), по-скоро съгласни – 25 (19,4%), по-скоро несъгласни – 56 (43,4%), изцяло несъгласни – 24 (18,6%), и не могат да преценят – 14 (10,8%).

Умение на учениците да употребяват правилно сегашно, бъдеще и минало време на глагола: изцяло съгласни – 20 (15,5%), по-скоро съгласни – 23 (17,8%), по-скоро несъгласни – 51 (39,5%), изцяло несъгласни – 21 (16,3%), и не могат да преценят – 14 (10,8%).

От обработените статистически данни се вижда, че във всеки следващ клас нараства броят на респондентите, които оценяват като по-ниско или много ниско нивото на владеене на изброените по-горе компетентности. Така например с твърдението „употребяват уместно в речта си сложни думи, синоними и антоними“, което е очакван резултат в края на IV клас, 45 (34,9%) респонденти са по-скоро несъгласни и 28 (21,7%) – изцяло несъгласни. Имайки предвид, че само 11 (8,5%) от респондентите са родители на ученици в IV клас, подобни резултати не са учудващи.

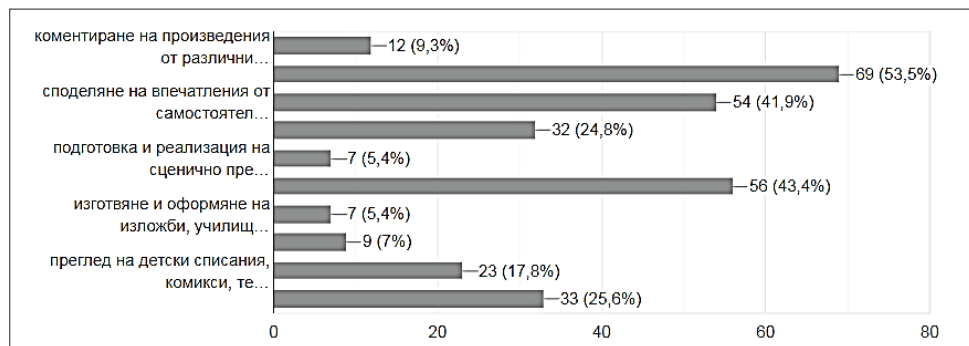
За формиране на умението у учениците да използват различни словоредни варианти на изреченията, се работи и в по-ранните класове. С помощта на метода моделиране учениците съставят различни по цел на изказване изречения.

Онагледяването помага на малките ученици да осмислят правилното пунктуационно оформяне на изречението и правописа на несамостоятелните думи – предлози, частици, междуметия, съюзи. Други подходящи упражнения са: допълване на думи в изречение, самостоятелно съставяне на изречения и др.

В кои от изброените дейности за формиране и развитие на социокултурни компетентности участва най-често Вашето дете?

Според родителите сред най-често използваните дейности в час са: изразителен прочит на художествен текст (69/63,5%), устен разказ на прочетена книга (56/43,4%) и споделяне на впечатления от самостоятелно прочетена книга (54/41,9%). Друга често използвана от учителите дейност е илюстриране на епизоди от изучавано произведение със средствата на различни изкуства (32/24,8%). 23 (17,8%) респонденти са посочили „преглед на детски списания, комикси, телевизионни предавания, а 12 (9,3%) – коментиране на произведения от различни култури и етноси. Само 9 (7%) респонденти са отговорили, че в час по български език и литература се насърчава представянето на лично творчество: стихотворения, приказки, гатанки, комикси и др. Равен е броят на респондентите (7/5,4%), които заявяват, че детето им се включва в изготвяне и оформяне на изложби, училищен вестник и в подготовка и реализация на сценично представяне на драматизирания текст на литературни и фолклорни произведения на различни култури – афиш, костюми, декори. 33 (25,6%) са посочили, че нямат представа за дейностите, реализирани в класната стая и в училището.

Прави впечатление, че според родителите в началния етап на основната образователна степен за формиране на социокултурни компетентности учителите използват по-често индивидуални дейности като: изразителен прочит на художествен текст, устен разказ на прочетена книга, споделяне на впечатления от самостоятелно прочетена книга и по-рядко дейности, за реализацията на които се изисква по-продължителна подготовка и включване на учениците в групови и екипни дейности.

Фигура 6

Ниво на формираност на социокултурни компетентности на учениците според техните родители

Очаквани резултати от обучението в края на **I клас** според учебната програма:

Умение на учениците да се ориентират в съдържанието на изучаваното литературно или фолклорно произведение: изцяло съгласни – 61 (47,3%), по-скоро съгласни – 51 (39,5%), по-скоро несъгласни – 9 (7%), изцяло несъгласни – 1 (0,7%), и не могат да преценят – 7 (5,4%).

Умение на учениците да съставят в устен вид благопожелания, свързани с празничния календар на български народ: изцяло съгласни – 53 (41,1%), по-скоро съгласни – 57 (44,2%), по-скоро несъгласни – 12 (9,3%), изцяло несъгласни – 0 (0%), и не могат да преценят – 7 (5,4%).

Може да се обобщи, че според родителите степента на формираност и на двете умения е висока.

Очаквани резултати от обучението в края на **II клас** според учебната програма:

Умение на учениците да четат правилно и с подходяща интонация произведения на различни култури: изцяло съгласни – 40 (31%), по-скоро съгласни – 62 (48,1%), по-скоро несъгласни – 13 (10,1%), изцяло несъгласни – 2 (1,5%), и не могат да преценят – 12 (9,3%).

Умение на учениците да четат с разбиране текст от хартиена страница и дисплей: изцяло съгласни – 32 (24,8%), по-скоро съгласни – 44 (34,1%), по-скоро несъгласни – 32 (24,8%), изцяло несъгласни – 3 (2,3%), и не могат да преценят – 18 (14%).

Почти половината респонденти (48%) определят умението на учениците да четат правилно и с подходяща интонация произведения на различни култури като средно формирано. Според тях за формиране на социокултурните компетентности на учениците, учителите използват най-често изразителен прочит на художествен текст и устен разказ на прочетена книга, т.е. индивидуални форми на работа. В допълнение към тези форми на работа може да се добавят и задачи за екипна или групово работа: драматизацията на изучавано художествено или фолклорно произведение например допринася за по-пълното възприемане на образите на героите, за по-задълбочено изграждане на тяхната портретна и психологическа характеристика, помага на децата да разберат авторското отношение и да пресъздадат по-убедително и емоционално образа на героя.

Умение на учениците да четат с разбиране текст от хартиена страница и дисплей според респондентите също е формирано в средна степен. Резултатите от международното изследване на уменията по четене PIRLS 2016 на учениците от IV клас показват, че четивната грамотност на българските ученици е малко над средното ниво (552 точки при фиксиран среден ре-

зултат 500 точки). Според PIRLS понятието „способност за четене“ включва не само умението за разбиране на прочетен текст, но и умението за обмисляне и разсъждаване върху прочетеното, както и използването му като средство за постигане на индивидуални или обществени цели, т.е. способността за използване на информацията, получена след прочитането на текст“⁽²⁾. Тъй като уменията за четене с разбиране са базови умения, тяхното формиране в началния етап на основната образователна степен е от първостепенна важност както за успешното формиране на компетентности във всички образователни направления, така и за бъдещото активно и пълноценно участие на личността в живота на обществото. От друга страна, Програмата за международно оценяване на учениците (PISA), която измерва четивната грамотност на 15-годишните ученици в областта на четенето, на математиката и на природните науки, включи и измерване на умението да се разбира, оценява и използва информация от дисплей – онлайн четене. Това налага учителят да работи с разнообразни методи, средства и форми на работа за задълбочаване на читателското възприемане, за усъвършенстване на познавателните процеси у учениците: търсене и извличане на определена информация; извеждане на преки заключения; интерпретиране и обобщаване на идеи и информация и анализиране и оценяване на съдържанието, езика и структурата на текста. Освен задачи за четене с разбиране на текст от хартиена страница е необходимо да се включат и повече задачи за работа в онлайн среда.

Очаквани резултати от обучението в края на III клас според учебната програма:

Умение на учениците да откриват основни белези на своята национална идентичност в самостоятелно прочетени литературни и фолклорни произведения: изцяло съгласни – 20 (15,5%), по-скоро съгласни – 47 (36,4%), по-скоро несъгласни – 27 (21%), изцяло несъгласни – 7 (5,4%), и не могат да преценят – 28 (21,7%).

Умение на учениците да интерпретират текста на литературни и фолклорни произведения чрез участие в екипна дейност на игрови и сценични форми: изцяло съгласни – 11 (8,5%), по-скоро съгласни – 31 (24%), по-скоро несъгласни – 51 (39,5%), изцяло несъгласни – 16 (12,4%), и не могат да преценят – 20 (15,5%).

Приблизително половината от респондентите са изцяло съгласни или по-скоро съгласни с твърдението, че учениците умеят да откриват основни белези на своята национална идентичност в самостоятелно прочетени литературни и фолклорни произведения. Това говори за средна степен на формираност на изследваното умение. Работа по проекти, насърчаващи учениците да търсят информация за културата и историята на своя народ, изготвянето на табла с исторически забележителности, сборник с рецепти

от националната кухня, организирането на тържества по случай национални празници и обичай, би допринесло за усъвършенстване на посоченото умение.

По-голям е процентът на родителите (по-скоро несъгласни и изцяло несъгласни – 55,5%), които са посочили ниска степен на формираност на уменията на учениците да интерпретират текста на литературни и фолклорни произведения чрез участие в екипна дейност на игрови и сценични форми. Този резултат не е учудващ, предвид по-слабото използване на тези форми на работа от учителите.

Очаквани резултати от обучението в края на IV клас според учебната програма:

Умение на учениците да откриват белези на културна различност в изучавани литературни произведения: изцяло съгласни – 12 (9,3%), по-скоро съгласни – 22 (17%), по-скоро несъгласни – 55 (42,6%), изцяло несъгласни – 18 (14%), и не могат да преценят – 22 (17%).

Умение на учениците да съставят писмен текст с помощта на словесна или визуална опора във връзка с изучавано литературно или фолклорно произведение: изцяло съгласни – 8 (6,2%), по-скоро съгласни – 27 (21%), по-скоро несъгласни – 63 (48,8%), изцяло несъгласни – 16 (12,4%), и не могат да преценят – 15 (11,6%).

Според изследването родителите определят и двете умения като формиранни в ниска степен. За усъвършенстване уменията на учениците да откриват белези на културна различност, учителите могат по-често да включват в педагогическата си практика извънкласни форми на работа с участието на родителите: дни, посветени на културното многообразие, на пресъздаване на танците, песните и обичаите на различните етноси и култури. Това ще повиши интереса на учениците към световната култура в нейната многоизмеримост и ще формира у тях чувство за принадлежност и отговорност към културното наследство.

Живеем в мултикултурно общество и формирането на социокултурна компетентност и познаването на културната различност е от основно значение за изграждане на взаимоотношения, основани на разбирателството. Процесите на глобализация и емиграция повлияха на състава на учениците в един клас. Деца от различни етнически и култури формират общността „клас“. Познаването и приемането на културните различия е предпоставка за изграждане на позитивна и приобщаваща учебна среда, за създаване на благоприятен микроклимат както в по-малката общност, каквато е класът, така и в по-големите общности като европейската и световната.

Умение на учениците да съставят писмен текст с помощта на словесна или визуална опора е оценено от респондентите като ниско. Създаването на писмени дискурси от учениците е най-трудната за тях задача и изисква целена-

сочена работа за повишаване на комуникативноречевите им компетентности през целия етап на началното образование.

Изброените по-долу дейности влияят положително върху формирането на социолингвистични и социокултурни компетентности у Вашето дете

Твърденията са оценени по шестстепенна скала: изцяло съгласен, по-скоро съгласен, по-скоро несъгласен, изцяло несъгласен, не мога да преценя и не използвам в часовете си такива дейности.

Работа по проекти, свързани с културата, празниците, обичаите и бита на различни народи и етноси: изцяло съгласен – 64 (49,61%), по-скоро съгласен – 45 (34,9%), по-скоро несъгласен – 4 (3,1%), изцяло – 2 (1,5%), не мога да преценя – 10 (7,7%), моето дете не участва в такива дейности – несъгласен 4 (3,1%).

Игрови дейности: изцяло съгласен – 69 (53,5%), по-скоро съгласен – 47 (36,4%), по-скоро несъгласен – 3 (2,3%), изцяло несъгласен – 1 (0%), не мога да преценя – 5 (3,8%), моето дете не участва в такива дейности – 4 (3,1%).

Работа с ИКТ – електронни платформи, онлайн инструменти, мобилни приложения и др.: изцяло съгласен – 59 (45,7%), по-скоро съгласен – 51 (39,5%), по-скоро несъгласен – 6 (4,6%), изцяло несъгласен – 1 (0,7%), не мога да преценя – 6 (4,6%), моето дете не участва в такива дейности – 6 (4,6%).

Работа в групи и в екипи: изцяло съгласен – 69 (53,5%), по-скоро съгласен – 43 (43,3%), по-скоро несъгласен – 3 (2,3%), изцяло несъгласен – 1 (0,7%), не мога да преценя – 7 (5,4%), моето дете не участва в такива дейности – 6 (4,6%).

Създаване на продукти от учениците на хартиен носител: комикси, книжки със съчинения, пословици, картички с пожелания, колажи и др.: изцяло съгласен – 51 (39,5%), по-скоро съгласен – 55 (42,6%), по-скоро несъгласен – 6 (4,6%), изцяло несъгласен – 2 (0,3%), не мога да преценя – 7 (5,4%), моето дете не участва в такива дейности – 8 (6,2%).

Създаване на продукти от учениците с помощта на ИКТ (Web 2 приложения, образователни платформи): комикси, книжки със съчинения, пословици, картички с пожелания, афиши и др.: изцяло съгласен – 56 (43,4%), по-скоро съгласен – 50 (38,7%), по-скоро несъгласен – 6 (4,6%), изцяло несъгласен – 1 (0,7%), не мога да преценя – 11 (8,5%), моето дете не участва в такива дейности – 5 (3,9%).

От анализираните данни може да се направи извод, че родителите оценяват във висока степен гореизброените методи, форми и средства на работа с учениците за успешното формиране на социолингвистични и социокултурни компетентности. Те се характеризират повишена степен на интерактивност и с възможност за използване на образователни платформи и мобилни приложения по време на учебния процес. Според Н. Иванова „Все по-широкото навлизане на ИКТ в учебно-възпитателния процес предоставя много нови, неподозирани

възможности за формиране на комуникативна компетентност и на комуникативноречевни компетентности у учениците в начална училищна възраст“ (Ivanova 2019, 44). Румяна Танкова също подчертава, че „Модерното образование изисква и съобразяване с характеристиките на новото поколение деца, които принадлежат към така нареченото „дигитално поколение“ (Tankova 2016, 20).

Формирането на социолингвистична и социокултурна компетентност в единство с останалите компоненти на комуникативната компетентност е цел на обучението по български език и литература. За постигането на тази цел следва да се използва подходящ методически инструментариум. Учебната среда, в която учениците формират социолингвистични и социокултурни компетентности, трябва да е приобщаваща, да дава възможност на учениците да си взаимодействат, да предразполага към работа в групи и в екипи и да включва използване на ИКТ в образователния процес.

Благодарности

Авторът изказва благодарност към проф. д.п.н. Нели Иванова – преподавател във Факултета по педагогика, СУ „Св. Климент Охридски“, за научното ръководство във връзка с проведеното научно изследване „Равнище на формираност на социолингвистични и социокултурни компетентности в началния етап на основната образователна степен“.

БЕЛЕЖКИ

1. Учебни програми по български език и литература за I, II, III и IV клас, сайт на МОН <https://www.mon.bg>
2. Грамотността при четене в началния етап на образование. Резултати от участието на България в Международното изследване на уменията по четене PIRLS 2016 на учениците от IV клас, София 2019, „Сеп-Инфома“ ООД, достъпно на http://copuo.bg/upload/docs/2019-02/PIRLS_Report_Final_Online.pdf

ЛИТЕРАТУРА

- Иванова, Н., 2019. *Родноезиковото обучение в началния етап на основната образователна степен*. София: Бг учебник ЕООД България.
- Танкова, Р., 2016. *Книга за учителя към учебен комплект по български език и литература за I клас*. София: Просвета – София АД.

REFERENCES

- Ivanova, N., 2019. *Rodnoezikovoto obuchenie v nachalniya etap na osnovnata obrazovatelna stepen*. Sofia: BG uchebnik EOOD Bulgaria [In Bulgarian].

Tankova, R., 2016. *Kniga za uchitelja kum ucheben komplekt za I klas.* Sofia: Prosveta – Sofia AD [In Bulgarian].

LEVEL OF FORMATION OF SOCIOLINGUISTIC AND SOCIOCULTURAL COMPETENCIES OF PRIMARY SCHOOL AGED STUDENTS ACCORDING TO THE PARENTS

Abstract. This article presents the results of a survey, examining the level of formation of the sociolinguistic and sociocultural competences of the students in primary school according to their parents. The summary of the results gives information about the students' reading interests and how parents encourage their children to read. A variety of forms of collaboration among parents, students and teachers are pointed out, as well as teachers' preferred methods, forms and means of work used in their pedagogical practice. Possible solutions for increasing the level of formation of the sociolinguistic and sociocultural competences of the students in 1. - 4.class are proposed, highlighting the benefits of the group and team work, and the opportunity for parents to be involved in initiatives organized by the teachers.

Keywords: research; analyses; sociolinguistic competence; sociocultural competence; parents; students

✉ **Irena Raykova, PhD student**

ORCID ID: 0000-0002-5909-6428

Sofia University

Sofia, Bulgaria

E-mail: irena_raykova@137sou.org